

İbn Haldûn

Şerif Mardin*

İbn Haldûn sosyolojisiyle ilgili konuşmanın belki de en kolay yolu tanık olduğu bitmez tükenmez rejim değişikliklerinin şahsî hayat örüntüsüne getirdiği düzeysizliklere bakmak ve şahsiyetinde bıraktığı izleri değerlendirmektir. İspanya'da İslâmî kültürün giderek sönmesi, Mağrip'teki siyasî çalkantılar, hayatında bunlar dolayısıyla yapmak mecburiyetinde kaldığı kompromiter, bilgi birikiminden faydalanmak isteyen güçlülerin kendini kolay kabul edemeyeceği pozisyonlara sürmeleri, güçlü hükümdarla karşılaşmasında kullanmak mecburiyetinde kaldığı diplomasi, süregelen bir hayat çalkantısı... Bunlar kendisine herhalde toplumsal değişimi merak ettiren fikrî çerçeve ve yaratıcı gücü vermiştir. Ancak bu tespit bile toplumsal çalkantıyı analiz gücünün sathında kalır. Kullandığı zengin analitik muhtevanın tümünü bu açılış konuşmasında pek tabii ki ortaya çıkarmak mümkün değildir. Benim burada yapabileceğim, kendi arayışıma denk gelen izah edici kudretinin bir iki karakterine değinmekten ibaret olacaktır.

Bunların arasında şahsen pek çarpıcı bulduğum fakat genelde pek de üzerinde durulmayan bir analiz ögesi mevcuttur: Toplumu ayakta tutan harcın, insanlararası bir mukavelenin sonucu olmayıp topluluk içinde yaşamının bir birlikte yaşama ögesi olarak anlatılması. Böyle bir yaklaşımın zaten en eski medeniyetlerde ifade edilmiş olduğu öne sürülerek bu noktadaki öznelliğini şüphe ile karşılayanlar olabilir. Böyle bir şüphenin ilk karşılığı İbn Haldûn'un bu kolektivitenin dinamiğini tarihin derinliklerinde saklı kalan bir fevkalâde hadiseye değil de, günlük hayatın içindeki unsurların düzenine bağlaması olabilir. Toplum harcını kendi kendini yaratıp yenileyen bir rutinde şekillendirmesi, ondan sonra ancak Durkheim'da rastlayabileceğimiz bir yaklaşımdır. Zira kullandığı bedevîlik, meliklik, hadariyet gibi bize bugün egzotik

* Prof. Dr. Şerif Mardin'in "Geçmişten Geleceğe İbn Haldûn" sempozyumunda yaptığı açılış konuşması.

gelebilecek kavramlar, aslında kendi zamanının günlük hayatını çevreleyen kavramlardır. İbn Haldûn Buhtunnasr gibi kimselerin toplum kurucu efsanelerini bildiği hâlde, medeniyetin izahını büyük adamların kurucu hâlesine ihtiyaç göstermeden yapan biridir.

Bu analiz temellerini de Peygamber'in zamanından uzakta olduğumuzu ve bu fevkalâde zamanlara mahsus izahların yerine artık bir yenisinin aranması gerektiğini anlatarak geliştirmiştir. Üzerinde çok durulmayan ve durulması gereken bir nokta, topluluğun bağlamını ve çözüme süreçlerini açıklarken kullandığı toplum analiz öğelerinin zenginliğidir. Nesep, asalet, beyt, velâ, istila, tegallüp, a'taraf (lüks), devlet, küllî devletler, Kayser, Araplar, Türkler ve Fars gibi kavramları zaman ve mekâna oturtarak işlediği hatırlanmazsa üzerinde en çok durulan devrevî hareket, zenginliğinden çok Őey kaybeder.

Son olarak genelde "dışarıdan" baktığımız asabiyeti bir de "içeriden" görmez, kendisine biraz daha yaklaşmayı mümkün kılacaktır. Zira, İbn Haldûn'un teorisinde günlük hayatın öğelerinden olan asabiyet insanların ancak "kalp"lerinin birlikteliğini temin eden İslâm'ın etkisiyle kendini idrak edebilmektedir. İbn Haldûn'un izah seviyelerinin çeşitliliği, zenginliği ve kenetlenmesi konusunda bize sunduğu tablo, bence bu büyük fikir adamının sentezinin gerçekte niteliğini vermektedir. Bu konferansta eminim böyle bir zenginliğin yeni boyutları bize sunulacaktır.